

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра педагогіки та методики технологічної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Савченко Л.О.
«__» _____ 2022 р.

Реєстраційний № _____
«__» _____ 2022р.

**ART DUMP ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОМОТОРНОГО
РОЗВИТКУ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У 6 КЛАСІ**

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗТОАм-17
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності
014.10 Середня освіта (Трудове
навчання та технології)
Акуленко Оксани Владиславівни

Керівник канд. пед. наук, доцент
Кулінка Ю.С.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Акуленко Оксана Владиславівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП	6
1.1. Актуальність дослідницької роботи.....	6
1.2. Мета та завдання дослідження.....	8
1.3. Предмет інформаційного пошуку та вибір оптимального варіанту вирішення проблеми.....	8
II. ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВИЙ ЕТАП	9
2.1. Розробка початкових ідей.....	9
2.2. Поетапний пошук з виділенням проміжних результатів.....	15
2.3. Аналітична робота над зібраними фактами.....	23
III. ПРАКТИКО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП	29
3.1. Коригування первинного направлення.....	29
3.2. Подальший пошук інформації.....	38
3.3. Аналіз нових фактів.....	44
3.4. Узагальнення інформаційного пошуку.....	48
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

В умовах реформування та модернізації сучасної освіти, впровадженням Нової української школи все більшого значення набуває навчання дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема, потребують уваги психолого-педагогічні та теоретико-методичні засади організації освітнього процесу для дітей із порушеннями психомоторного розвитку. Для забезпечення міцного підґрунтя та передумов успішного навчання і соціалізації дітей із порушеннями психомоторного розвитку необхідно проводити цілісний корекційний супровід.

В Україні повсякчас відбувається позитивні зміни щодо суспільного відношення до осіб з особливими освітніми потребами. Відповідно до Всесвітньої декларації прав людини, Конвенція про права дитини, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, Законів України «Про повну загальну середню освіту», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» тощо в системі освіти державна політика надає кожній дитині гарантоване право на розвиток, виховання і навчання відповідно до своїх можливостей.

Серед дітей різних категорій, які потребують психолого-педагогічного супроводу, особливе місце займають діти із порушеннями психомоторного розвитку.

Вивченню функціонування психомоторики в структурі рівнів побудови рухів були присвячені роботи науковці М. Бернштейна, І. Сеченова, О. Ухтомського; психологів Л. Виготського, О. Запорожця, Д. Ельконіна, Г. Костюка, М. Ланге та ін.

Серед сучасників вивченню психомоторики адресовані дослідження таких відомих психологів, як А. Валлон, В. Давидов, Н. Гордєєва, В. Зінченко, Є. Ільїн, В. Клименко, О. Лурія, В. Озеров, К. Платонов, Є. Сурков й ін.

Одним із шляхів розвитку дітей із порушеннями психомоторного розвитку є залучення їх до продуктивних видів діяльності, формування

усвідомленого виконання ними предметно-практичних дій. Тому уроки трудового навчання для таких дітей є ефективними і необхідними. На цьому наголошують дослідники О. Гаврилушкіна, О. Єкжанова, Г. Мерсіянова, Н. Соколова, О. Стребелева, О. Хохліна та ін.

А. Сімко наголошує, що «порушення пізнавальної діяльності дитини змінюють її психомоторні можливості, а порушення моторних зон кори головного мозку призводять до змін психіки. Саме цей закономірний взаємозв'язок між психікою і моторикою дозволяє шляхом оптимізації фізичної активності дітей здійснювати корекцію їх пізнавальної активності та психомоторних можливостей на різних рівнях побудови рухів» [28, с. 2].

Заохотити дітей з особливими освітніми потребами на уроках трудового навчання можливо не лише створюючи об'єкти праці відповідно до спеціальних програм [20], але й використовуючи нетрадиційні сучасні технології такі як: ART DUMP, стім-панк, апсайклінг тощо.

Тому **темою кваліфікаційної роботи** було обрано «ART DUMP для дітей із психомоторними порушеннями розвитку на уроках трудового навчання у 6 класі».

Отже, **об'єктом** інформаційно-дослідницького пошуку є:

1. Вивчення можливостей трудового навчання для розвитку дітей із психомоторними порушеннями розвитку.
2. Обґрунтування технології ART DUMP на уроках трудового навчання у 6 класі.
3. Вибір найоптимальніших об'єктів проектування за технологією ART DUMP для дітей із психомоторними порушеннями розвитку на уроках трудового навчання у 6 класів.

I. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

1.1. Актуальність дослідницької роботи

Трудове навчання, на думку науковців Я. Баранця, В. Гладуш, І. Демченка, О. Дем'янчук, М. Захарчук, І. Садової, А. Шевцова та інших, є одним із засобів корекції поведінки дітей з особливими освітніми потребами. В сучасних умовах все більше уваги приділяють безпечному середовищу навчання в закладах освіти. Також це важливо для реалізації ступеневої освіти з урахуванням інтересів і здібностей усіх здобувачів освіти.

Тому для нелажної організації освітнього процесу, в тому числі й на уроках трудового навчання, необхідно забезпечити комфортні умови. Т. Борисова відмічає, що деякі з них лежать «у дизайн-ергономічній площині забезпечення комфортних умов навчання» [2, с. 292], а саме:

- необхідність створення комфортного освітнього середовища з належним рівнем матеріально-технічного забезпечення розвитку освіти відповідно до вимог безпеки праці та навчання;

- необхідність збалансування вимог та ресурсів для забезпечення комфортних умов життєдіяльності всіх учасників освітнього процесу;

- розробки сучасних технологій навчання – професійно-спрямованих, ефективних, емоційно-привабливих та комфортних відповідно до вимог педагогічної ергономіки;

- недостатній рівень підготовки педагогічних кадрів до реалізації вимог ергономіки в освітньому закладі, тобто, забезпечення організації комфортного освітнього середовища [3, с. 139-140].

Доцільним є використання трудового навчання для корекції психофізичних недоліків дітей, адже трудова діяльність сприяє формуванню моральних якостей особистості дитини. Заняття з трудового навчання є природним доповненням до тих видів робіт, що виконуються за відповідною програмою.

Для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами затверджено ряд програм з трудового навчання, а саме:

1. «Арт-корекція» Програма з корекційно-розвивальної роботи для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату.

2. «Корекція розвитку» Програма з корекційно-розвиткової роботи (розвиток художньо-естетичної діяльності) для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.

3. «Корекція розвитку» Програма з корекційно-розвиткової роботи (арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять) для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та ін.

Також для дітей із порушеннями психомоторного розвитку на уроках трудового навчання можуть застосовуватися індивідуальні навчальні плани з предмету «Трудове навчання» для інклюзивного навчання.

Аналізуючи програми з трудового навчання та індивідуальні навчальні плани з предмету «Трудове навчання» для інклюзивного навчання, зрозумілим є те, що для навчання дітей із порушеннями психомоторного розвитку доцільним є застосування інноваційних технологій обробки матеріалів, використання покидькового матеріалу. Тому для проектування на уроках можна використати технологію ART DUMP. Серед різновидів її – стім-панк, апсайклінг, арт-мистецтво тощо.

1.2. Мета та завдання дослідження

Мета кваліфікаційної роботи полягає у: дослідженні особливостей організації освітнього процесу на уроках трудового навчання для дітей із порушеннями психомоторного розвитку; обґрунтуванні технології ART DUMP для уроків трудового навчання та запровадженні її для учнів 6 класу із порушеннями психомоторного розвитку; виборі об'єктів проектування.

Завдання дослідження:

- розглянути етимологію понять «інклюзивна освіта», «психомоторний розвиток дітей», «технологія ART DUMP»;
- обґрунтувати особливості уроків трудового навчання для дітей із порушеннями психомоторного розвитку у 6 класі;
- розкрити можливості впровадження технології ART DUMP на уроках трудового навчання для дітей із порушеннями психомоторного розвитку;
- запропонувати і описати об'єкти проектування за технологією ART DUMP.

1.3. Предмет інформаційного пошуку та вибір оптимального варіанту вирішення проблеми

Об'єкт дослідження є процес навчання дітей із порушеннями психомоторного розвитку на уроках трудового навчання.

Предмет дослідження – запровадження технології ART DUMP для дітей із порушеннями психомоторного розвитку на уроках трудового навчання у 6 класі.

Вибір оптимального варіанту вирішення проблеми передбачає розробку індивідуального навчального плану з предмету «Трудове навчання» для дітей із порушеннями психомоторного розвитку у 6 класі за технологією ART DUMP.

II. ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВИЙ ЕТАП

2.1. Розробка початкових ідей

Основою безбар'єрного середовища для навчання дітей з особливими освітніми потребами є інклюзивна освіта.

Протягом останніх років науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук та інші досліджують проблеми залучення дітей з особливими освітніми потребами до навчання у загальноосвітні заклади, їх реабілітацію та соціалізацію до суспільних норм.

Мета *інклюзивної освіти* полягає у досягненні якісних змін за різними аспектами розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а саме: фізичному, соціальному, психологічному, розумовому, особистісному.

Процес інклюзивного навчання в Україні здійснюється за такими напрямками: організація спеціальних класів; залучення дітей з ООП до звичайних класів; навчання дітей з ООП за індивідуальною формою. Також продовжують свою діяльність спеціальні школи. Ці заклади освіти є «відкритими для навчання всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних чи інших особливостей» [24, с. 184].

Для залучення дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір запроваджено різні форми їх навчання, зокрема, у спеціальних класах у загальноосвітніх закладах, що регламентується Положенням про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 09.12.2010 № 1224, зареєстрованим в Міністерстві юстиції 29.12.2010 р. за № 18707. Зазначеними нормативними документами визначено основні завдання та напрямки психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання [23; 33].

Основними елементами інклюзії є:

- включення дітей з різними можливостями до навчання у загальноосвітній школі, де створені рівні умови для всіх;
- навчання в змішаних групах дітей з різними можливостями;
- діти з особливими освітніми потребами навчаються у класах, що відповідають їхньому віку.

Серед принципів інклюзивної освіти виділяють:

- цінність людини не залежить від її можливостей та досягнень;
- кожна людина має здатність думати та відчувати;
- кожна людина має право спілкуватися з іншими та бути почутою;
- усі діти потребують підтримки та дружби однолітків.

Вагома роль у розвитку дітей з особливими освітніми потребами відводиться саме трудовому навчанню, що спрямоване на формування технологічно освіченої особистості, підготовленої до самостійного життя та активної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства. Одним із завдань предмета є створення умов для самореалізації кожного учня [5]. Уроки трудового навчання є важливим та необхідним засобом розвитку психічних та моральних якостей дитини. Заняття трудовою діяльністю сприяють фізичному та інтелектуальному розвитку кожної дитини.

Т. Бербець наголошує, що метою трудового навчання учнів з особливими освітніми потребами є «створення умов для отримання та розвитку знань і умінь в галузі трудової підготовки, підвищення рівня пізнавальної активності, розвиток здатності учнів до усвідомленої регуляції трудової діяльності, виявлення і розвиток індивідуальних особливостей, схильностей кожного учня до того чи іншого виду діяльності (профорієнтація)» [1, с. 10]. Уроки трудового навчання спрямовані на виховання любові до праці та поваги до людей праці; формування в учнів в процесі навчання і суспільно корисної роботи трудових навичок; спонукання до свідомого вибору професії та отримання початкової професійної підготовки тощо.

Трудове навчання для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) передбачає такі основні напрями:

- виховання поваги до праці дорослих і дітей;
- формування практичних трудових навичок:
  - а) удосконалення культурно-гігієнічних та навичок самообслуговування;
  - б) ручна праця;
  - в) господарсько-побутова праця;
  - г) праця в природі.

Усі зазначені напрями тісно взаємопов'язані. Засвоєні дітьми навички закріплюються й удосконалюються в освітньому процесі.

Зміст трудового навчання дітей з ООП спрямовується на розв'язання низки завдань пізнавального, емоційно-вольового, мовленнєвого, особистісного розвитку, зокрема:

- ознайомлення із працею дорослих;
- формування уявлень про соціальну значимість праці;
- виховання інтересу й поваги до праці інших, розвиток бажання долучитися до посильної трудової діяльності;
- формування мотиваційної готовності до здійснення трудової діяльності;
- формування трудових знань, умінь і навичок, необхідних для виконання трудових завдань;
- формування знань про засоби праці;
- навчання трудовим діям за наслідуванням, зразком та словесною інструкцією;
- розвиток пізнавальних процесів (уявлень, сприймання, уваги, пам'яті, наочно-практичного мислення, мовлення);
- розвиток дрібної моторики та зорово-моторної координації у процесі навчання прийомів праці;

- збагачення досвіду соціальної комунікації у процесі організованої трудової діяльності;
- формування позитивних якостей особистості [12].

Реалізацію поставлених освітньо-корекційних завдань учитель здійснює через планомірне залучення дітей до різних видів трудової діяльності: самообслуговування; господарсько-побутову діяльність; працю в природі; ручну (художню) праці.

Зміст трудового навчання, відображений у програмі «Трудове навчання» [20], реалізується через зазначені види трудової діяльності, та має свої особливості.

З метою обґрунтування можливостей трудового навчання для дітей із порушеннями психомоторного розвитку необхідно розкрити зміст поняття *«психомоторний розвиток дітей»*.

Термін *«психомоторика»* у науковий обіг введено І. Сеченовим, і схарактеризовано як первинний елемент діяльності людини, так як кожен психічний і рефлексорний акт закінчується рухом [27].

В. Озеров вважає, що психомоторика людини – це складна функціональна система, що «складається із сенсорної, моторної та когнітивнорозумової підсистеми управління складною руховою діяльністю» [19, с. 115]. До структури психомоторних здібностей ученим уведено 5-ть рівнів.

I рівень включає широкий арсенал психофізіологічних задатків, кожен з яких може входити до складу різних спеціальних компонентів.

II рівень формують спеціальні компоненти, які є складовими елементів попереднього рівня.

III рівень включає в себе групові компоненти: психічний, сенсорний, моторний, енергетичний.

IV рівень складається із загальних компонентів психомоторних здібностей, зокрема: психічний та моторний.

V рівень може виражати універсальний розвиток декількох психомоторних здібностей [19, с. 115].

Розвиток психомоторних здібностей дітей впливає на розвиток пізнавальної діяльності та формування багатьох необхідних дитині навичок.

При дослідженні психомоторних здібностей дитини більшість дослідників виділяють такі напрями:

- дослідження координації рухів (точність рухів, взаємодія макро- і мікрорухів, координація рухів лівої та правої руки);
- сенсомоторна координація (слухозоромоторна);
- просторова координація (вивчення схеми тіла, тілесного простору);
- ритмічність (темпоритм).

Таким чином, на думку дослідників, «психомоторика» – це «складний механізм організації рухів людини, який має певні властивості (влучність, спритність, координація, ритмічність, швидкість і сила рухів), також декілька груп якостей, що сприяють успішній руховій діяльності» [7]. 5-8 (10) років є сензитивним періодом розвитку психомоторики, що дозволяє освоїти рухи й осмислити їх суть. При вивченні та виконанні психомоторних актів дитина задіює такі процеси, як сприймання інформації, її порівняння, оцінку, прийняття рішень про наступний рух, після чого імпульси з центральної нервової системи надходять у м'язи, що виконують рух. На цьому механізмі ґрунтується здатність людини навчатися, оволодіваючи новими руховими та інтелектуальними активностями.

Відповідно до аналізу психолого-педагогічної літератури можемо виділити психомоторні показники (рис. 1.1).

Серед порушень психомоторного розвитку науковці виділяють такі стани, як:

1. Аутизм – хворобливий стан психіки, що характеризується зосередженістю людини на своїх переживаннях і відходом від реального зовнішнього світу [17].

2. Гіпотонус, гіпертонус, диссинергії – відсутня узгодженість роботи м'язів).
3. Дистаксії – порушення координації у просторі.
4. Апраксії – порушення смислових ланцюгів дій.
5. Складність у довільних рухах, незграбні рухи дрібної моторики.

Рис. 1.1. Показники психомоторного розвитку дітей

Отже, психомоторний розвиток є важливим для загального розвитку дитини і забезпечує рухову активність, вправління з різними предметами, можливість самообслуговування. Саме уроки трудового навчання спрямовані на: формування в учнів навичок самообслуговування та розвиток трудових умінь, дрібної моторики, координації рухів тощо, сприятимуть успішному розвитку учнів, які мають певні психомоторні порушення.

2.2. Поетапний пошук з виділенням проміжних результатів

У стандарті освітньої галузі «Технології» мету визначено як «реалізацію творчого потенціалу учня; формування в нього критичного та технічного мислення, готовності до зміни навколишнього природного середовища засобами сучасних технологій і дизайну без заподіяння йому шкоди, здатності до партнерської взаємодії, підприємливості та інноваційної діяльності; використання техніки і технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного самовираження» [9].

Для реалізації завдань дослідження необхідно обґрунтувати програми з трудового навчання для корекційно-розвивального розвитку дітей із психомоторними порушеннями у 6 класі.

Дослідники О. Гаяш [6], О. Хохліна [34], О. Чеботарьова [36-37] наголошують, що корекційно-розвивальна робота складає систему заходів, що дозволяють вирішувати завдання своєчасної допомоги дітям, які зазнають труднощі у навчанні та шкільній адаптації.

Основними завданнями такої роботи є:

- підвищити загальний рівень розвитку учня;
- заповнити прогалини попереднього розвитку і навчання
- сприяти розвитку умінь та навичок, що недостатньо сформовані;
- підготувати учня до адекватного сприйняття навчального матеріалу.

Напрямами корекційно-розвивальної роботи є:

- розвиток зорового чи слухового сприймання, мовлення, корекцію пізнавальної діяльності, фізичний розвиток, формування навичок просторового, соціально-побутового орієнтування;
- розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку учнів шляхом взаємодії з навколишнім середовищем на основі знань, умінь і навичок мовленнєвої, зокрема, комунікативної діяльності та творчості;

- формування компенсаційних способів діяльності як важливої передумови підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання в основній школі;

- створення передумов для соціальної реабілітації та інтеграції, розвиток самостійності та важливих життєвих компетенцій, що потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку [23].

Таким чином, для дітей із порушеннями психомоторного розвитку одним із шляхів корекційно-розвивальної роботи є залучення до продуктивної діяльності, «формування в них усвідомлених способів виконання предметно-практичних дій, які формуються як стратегії досягнення успіху, закріплюються у свідомості дітей як моральні та діяльнісні цінності» [37, с. 76], що відображено у відповідних програмах.

Зміст трудового навчання для дітей із порушеннями психомоторного розвитку розроблено відповідно до Державного стандарту [9], Концепції Нової української школи [12].

Програми трудового навчання корекційно-розвивальної спрямованості гуртуються на принципах:

- корекційно-розвивальної спрямованості навчання;
- узгодження цілей, змісту і очікуваних результатів навчання;
- науковості, доступності і практичної спрямованості змісту;
- компетентнісно-орієнтованого навчання;
- логічної послідовності й достатності засвоєння учнями знань;
- творчого використання вчителем програми залежно від умов навчання;
- адаптації до індивідуальних особливостей, інтелектуальних і фізичних можливостей, потреб та інтересів дітей [37, с. 77].

Програмами передбачено загальноосвітні завдання, спрямовані на:

- ознайомлення школярів з основами трудового процесу;
- формування технікотехнологічних знань, умінь та навичок;

- розвиток пізнавальних здібностей, формування елементів графічної грамоти;
- набуття досвіду предметнопрактичної діяльності, алгоритмів і способів предметно-практичних дій ручними техніками;
- виховання в учнів ціннісного ставлення до себе як суб'єкта предметно-перетворювальної діяльності, шанобливого ставлення до людей праці та їх професії, трудових традицій українського народу та інших народів світу.

Корекційно-розвивальні завдання забезпечують:

- пізнавальний розвиток (формування явлень про послідовність та поетапне виготовлення виробу з опорою на зразок та предметно-інструкційну карту; розв'язування в процесі трудової діяльності пізнавальних задач в наочнодійовому та наочно-образному плані; формування умінь виконувати завдання на основі словесної інструкції з опорою на наочність, дотримання етапів діяльності (аналіз, планування та організація виготовлення виробу, самоконтроль);
  - мовленнєвий розвиток (на основі використання техніко-технологічної термінології у процесі розвитку зв'язного мовлення, формування умінь давати вербальний звіт про власну діяльність у вигляді фіксуючого, супроводжуючого та плануючого мовлення);
  - сенсомоторний розвиток (формування умінь визначати форму, розмір, колір, розташування деталей предметів та їх властивостей, предметів на основі зорової, тактильної, слухової чутливості; розвиток дрібної моторики; навичок вправно володіти інструментами під час виконання практичних завдань);
  - особистісний розвиток (формування позитивного ставлення до праці, готовності доводити виконання трудового завдання до завершення; усвідомленої навчально-практичної діяльності, цілеспрямованості, організованості, охайності та інших важливих для праці якостей особистості).

Програми трудового навчання корекційно-розвивальної спрямованості «Арт-корекція», «Корекція розвитку» (розвиток художньо-естетичної діяльності), «Корекція розвитку» (арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять) та ін. структуровані за певними освітніми лініями:

Для учнів 1-4 класів за О Чеботарьовою [37] трудове навчання реалізується за такими змістовими лініями:

«Світ технологій» – розвиток здатностей планувати власну діяльність у процесі вивчення різних видів матеріалів та опанування техніко-технологічними операціями у процесі виконання учнями робіт з пластичними, природними, текстильними, матеріалами, папером, конструктором, рослинами; удосконалення вмінь розпізнавати конструкційні матеріали, добирати їх для створення виробу, виконувати найпростіші способи їх обробки; формування в учнів здатностей розуміти і дотримуватися послідовності у виготовленні виробів.

Для реалізації освітньої лінії «Світ технологій» учитель застосовує: конструкційні матеріали, технологічні картки (схеми), необхідні для виготовлення виробу, інструменти та пристосування, ілюстрації, набори малюнків тощо. Серед форм доцільним є впровадження екскурсій, перегляд відео-фрагментів, презентацій тощо.

«Світ ремесел та декоративно-ужиткового мистецтва» спрямований на виховання в учнів шанобливого ставлення до творів декоративного мистецтва та ремесел як культурної спадщини українського народу, розвиток умінь створювати та оздоблювати прості вироби за зразком чи власним задумом, із застосуванням традиційних ремесел або технік декоративного мистецтва.

Для реалізації даної освітньої лінії доцільним є: демонстрація наочних зразків, виробів, виготовлених традиційними та сучасними ремеслами; матеріалів, інструментів та пристосувань, каталогів, фотографій тощо. Форми роботи – перегляд та обговорення фільмів (мультфільмів), презентацій, у яких висвітлюються технології традиційних та сучасних ремесел., відвідування

(реально чи віртуально) майстерень народних умільців, музеїв декоративно-ужиткового мистецтва тощо.

Вивчення змістової лінії **«Основи конструювання»** спрямоване на розвиток творчої діяльності учнів у процесі конструювання та моделювання під час самостійної або колективної роботи з конструктором. Процес конструювання з готових деталей (моделей) конструктора сприятиме розвитку просторової уяви, мислення учнів, через зіставлення малюнків, наочних зразків, за якими діти складатимуть конструкції. Учні вчать конструювати з різних видів конструкторів за зразком та інструкцією, з використанням дидактичних ігор та вправ.

Пропоновані умови: наявність різних видів конструкторів, відповідних наочних зразків конструкцій; матеріалів для виготовлення та оздоблення виробу.

Змістова лінія **«Основи побуту»** має на меті формувати практичні навички організації власної життєдіяльності, розв'язувати практичні завдання у власному побуті, планувати та реалізовувати найпростіші трудові дії (організація робочого місця, догляд за рослинами, домашніми тваринами; приготування елементарних страв та сервірування столу; догляд за одягом та взуттям).

Пропоновані умови: наявність побутових матеріалів, інструментів та пристосувань; об'єктів (іграшок, книжок тощо). Перегляд та обговорення фільмів (мультфільмів), презентацій, у яких висвітлюються найпростіші дії щодо самостійності в побуті.

Для учнів 5-9 класів основними змістовими лініями трудового навчання для учнів із порушеннями психомоторного розвитку є: **«Основи матеріалознавства»**; **«Технологія виготовлення виробів»**; **«Основи техніки, технологій і проектування»**; **«Технологія побутової діяльності»**.

О. Чеботарьова відмічає, що найважливішим є реалізація технологій варіативних модулів. Відповідно передбачено: навчання проектуванню виробів; вивчення конструкційних матеріалів та основ техніки і технологій

[37, с. 251]. Модулі трудового навчання добираються педагогами відповідно до психофізичних можливостей учнів, регіональних традицій, матеріально-технічного та кадрового забезпечення закладу освіти. Це сприяє розвитку творчості учнів, їхніх конструктивних здібностей, формуванню самостійності та організованості. Зміст варіативних модулів реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації уроків та має прикладну спрямованість. На основному етапі трудового навчання учні набувають практичних вмінь і навичок у процесі виконання трудових завдань, удосконалюють навички аналізу, планування, самоконтролю та оцінювання трудової діяльності [37, с. 251].

О. Хохліна [34] наголошує, що для реалізації завдань корекційно-спрямованого трудового навчання необхідно створити необхідні умови в класі, шкільній майстерні для проведення уроків. Для цього слід обрати адекватні до мети роботи організаційні форми навчання, визначатися з найбільш відповідною системою трудового навчання, формами роботи. Організація корекційно-розвивального навчання повинна передбачати підготовку знарядь праці (інструменти, верстати, пристосування) та підготовку необхідних матеріалів тощо.

Основні вимоги щодо забезпечення корекційно-розвивальної спрямованості трудового навчання О. Гаяш визначає:

- **Адаптація змісту навчання** до пізнавальних можливостей учнів. Спрощення структури знань та практичних дій. Навчальний матеріал подається на більш низькому рівні узагальнення, недоступні поняття випускаються.

- **Наочність.** Зловживання лише предметною наочністю робить дітей пасивними спостерігачами, затримує розвиток мислення. Використання різних видів наочності (натуральні предмети, умовно-об'єктні посібники, схематичні, символічні) дозволяє досягти на уроках дидактичної та корекційної мети. При вивченні нового матеріалу багаторазово подаються

одні й ті ж знання, перед вивченням нового докладно відтворюється раніше вивчене.

- **Вправлення.** Поступове включення учня в діяльність, спрямовану на розвиток пізнавальних можливостей. Поступове посилення самостійності дитини при виконанні різноманітних навчальних завдань, що досягається обмеженням допомоги з боку вчителя, переходу від максимально розрізнених дій до цілісних.

- **Індивідуальний підхід** до учнів із порушеннями психомоторного розвитку.

- **Праця як засіб корекції.** Спеціальний підбір трудових завдань, дозування і регламентація трудових зусиль.

- **Гра як засіб корекції.** У грі відбувається стимуляція фізичної та психічної активності уповільнених дітей, врівноваження гіперактивних, подолання замкнутості, виправлення мови, мислення, моторики [6, с. 12–13].

Корекційно-розвивальні модульні програми «Азбука творчості», «Арт-корекція», «Квітковий калейдоскоп», «Арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять» забезпечують активізацію художньо-трудої діяльності учнів, сприяють психомоторному, пізнавальному, мовленнєвому, естетичному розвитку; компенсаторних можливостей учнів з особливими освітніми потребами.

Також для навчання дітей з порушеннями психомоторного розвитку можуть використовуватися адаптовані чи модифіковані програми з трудового навчання для загальноосвітніх закладів, адже відповідно до Концепції НУШ [13] діти з ООП мають право навчатися в рівних умовах [25].

А. Степанова-Камиш відмічає, що «адаптація – це стратегії, що допомагають дитині з ООП засвоювати ті самі обсяги знань, що і її однокласники в інклюзивному класі. Тоді як модифікація – це зміна (зазвичай, спрощення) змісту предмету, програми викладання та, у результаті, рівня знань та навичок, які має опанувати дитина впродовж навчання» [18]. Приклад модифікації за В. Козир [11] представлено в таблиці 2.1.

Модифікована програма з трудового навчання для дітей з ООП, 6 клас

Типова освітня програма з трудового навчання	Модифікована освітня програма з трудового навчання для дітей з ООП
	Зміна змісту очікуваних результатів навчання
<i>Розділ «Основи проектування, матеріалознавства і технології обробки»</i>	
<p>Учень/учениця: Знаннєвий компонент: Знає етапи проектування. Розуміє сутність методу фантазування. Називає конструкційні матеріали, необхідні для виготовлення запланованого виробу. Розрізняє і називає інструменти та пристосування для обробки конструкційних матеріалів. Розуміє необхідність дотримання правил безпечної праці та організації робочого місця.</p>	<p>Учень/учениця: Знаннєвий компонент: Має уявлення про етапи проектування. Має уявлення про сутність методу фантазування. Називає з допомогою педагога конструкційні матеріали, необхідні для виготовлення запланованого виробу. Намагається зрозуміти необхідність дотримання правил безпечної праці та організації робочого місця.</p>
	Зміна змісту, концептуальної складності навчального матеріалу та очікуваних результатів навчання
<i>Розділ «Основи проектування, матеріалознавства і технології обробки»</i>	<i>Розділ «Технології ручної обробки матеріалів»</i>
<p>Учень/учениця: Знаннєвий компонент: Знає етапи проектування. Розуміє сутність методу фантазування. Називає конструкційні матеріали, необхідні для виготовлення запланованого виробу. Розрізняє і називає інструменти та пристосування для обробки конструкційних матеріалів. Розуміє необхідність дотримання правил безпечної праці та організації робочого місця.</p>	<p>Учень/учениця: Має уявлення про будову та призначення голки; характеризує призначення інструментів для швацьких робіт; Визначає нитки для шиття, вишивання, в'язання, їх колір та товщина; Виконує вправи на затягування нитки у вушко голки, на зав'язування вузлика на кінці нитки, на виконанні рядка прямого стібка; Організовує робоче місце; дотримується правил безпечної праці, санітарно-гігієнічних вимог.</p>

Таким чином, добір змісту трудового навчання відбувається відповідно компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходів з урахуванням принципів та умов корекційно-розвивальної спрямованості. Головним завданням трудового навчання для дітей із певними психофізичними порушеннями є виховання любові до праці, формування трудових умінь і навичок, розвиток відповідальності, допитливості та самостійності.

2.3. Аналітична робота над зібраними фактами

Мистецтво, як форма суспільної свідомості, що акумулює та культивує систему світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій людства, є унікальним засобом впливу на особистість. Протягом тисячоліть тривають наукові дискусії про його роль у формуванні творчої, художньої та інтелектуальної особистості. Як специфічно-художня форма відображення світу, мистецтво неодноразово виступало засобом гармонізації душевного стану людини, було надійним джерелом духовного становлення особистості та розглядалося як обов'язкова компонента навчання та виховання молодого покоління.

У сучасному світі з'являється **арт-мистецтво** – «технологія цілеспрямованого використання мистецтва як засобу психотерапевтичного та психокорекційного впливу на особистість, що ґрунтується на переконанні, що внутрішнє «Я» людини відтворюється у візуальних образах щоразу, коли вона малює чи займається ліпленням, не надто розмірковуючи над результатами своєї праці, тобто спонтанно, на відміну від ретельно організованої навчальної діяльності» [4, с. 217].

Уперше термін *арт-терапія* (*art-therapy*, дослівно означає «терапія мистецтвом») був застосований британським художником Андріаном Хілом у 1938 році під час опису своєї роботи з туберкульозними хворими (тоді група художників і психіатрів США та Великобританії якраз зацікавилась можливістю використання мистецтва у терапевтичних цілях). Та перші паростки арт-терапії – лікування душі людської засобами мистецтва (образотворчого, музичного, хореографічного чи сценічного) – можна знайти ще за часів існування первісної людини.

Серед інноваційних технологій дедалі більше уваги приділяється тим, які вміщують мистецьку складову, яка, за влучним висловом М. Кагана, «олюднює» процеси навчання і виховання [10].

Технологія залучення мистецтва до вирішення педагогічних завдань набула в педагогічній науці назви «арт-технологія». Розробники цієї галузі

педагогічного знання – О. Булатова, Ж. Валєєва, М. Гузєва, М. Катренко, Л. Лебєдєва, В. Соколова та ін. – розглядають педагогічні ресурси творчості в різних аспектах (навчання і виховання учнів різного віку; соціально-педагогічна діяльність з учнями, що мають певні вади розвитку; арт-педагогіка в системі технологій професійної підготовки фахівців тощо). Арт-технологія є міждисциплінарною галуззю теорії та практики педагогічної діяльності: вона об'єднує теоретико-методологічний та технологічний інструментарій творчості, педагогіки, психології, мистецтва, соціології, філософії, естетики і слугує інтеграції гуманітарних знань з метою залучення школярів до творчої діяльності.

Арт-технологія у сучасному світі розвивається в досить складних умовах і набула можливість делікатно впливати на становлення особистості на різних етапах її соціалізації та творчого розвитку. Як цілком справедливо зазначає Л. Лебєдєва, арт-технологія передбачає передусім роботу із особистістю шляхом організації живого конструктивного союзу учня та дорослого у культуротворчому просторі з метою реалізації наступних освітніх завдань:

- розвиток емоційно-вольової сфери школярів;
- розвиток креативності як здатності до творчості та потреби до творчого самовираження;
- психогігієна (турбота про емоційний та психічний стан школяра – зниження внутрішньої тривожності та агресії, оволодіння навичками емоційної саморегуляції засобами художньо-творчої діяльності тощо);
- формування позитивної «Я-концепції» учня на основі самопізнання та самосприйняття;
- забезпечення соціокультурної адаптації.
- гармонізація особистісного розвитку учнів в контексті тріади «природа – я – соціум» [15].

У визначенні арт-технології звертається увага, як правило, на її мистецький характер, що має на меті допомогти школяреві розуміти себе і

жити в гармонії з навколишнім соціумом. Тому соціально-педагогічний зміст арт-технології на сьогодні виявляється найбільш яскраво вираженим.

М. Гузева пропонує власне визначення арт-технології як художньої педагогіки, яка синтезує дві галузі наукового знання (мистецтва і педагогіки), а головними функціями її є культурологічна, освітня і виховна [8].

Т. Соколова пояснює складність категоріального аналізу арт-технології тим, що поняття «арт» і «технологія» відводять нас від процесів виховання, навчання в їх загальноприйнятому і професійному розумінні [29].

Серед основних завдань арт-технології Л. Лебедєва виділяє наступні:

1. освоєння різних матеріалів і техніки роботи з ними, що повинне забезпечити сенсорну і емоційну стимуляцію;
2. розвиток сенситивності, тобто здатності розуміти відчуття і потреби інших людей;
3. вироблення продуктивних способів соціальної взаємодії;
4. дати соціально допустимий вихід агресивності та іншим негативним почуттям. Робота над малюнками, картинами, скульптурами є безпечним способом розрядити напругу;
5. проробити думки й переживання, які учень звик витісняти. Іноді невербальні засоби є єдино можливими для вираження і прояснення сильних переживань і переконань;
6. розвивати відчуття внутрішнього контролю. Робота над малюнками, картинами або ліплення зумовлюють впорядкування форм і кольору;
7. сконцентрувати увагу на відчуттях і почуттях. Заняття художньою працею створюють великі можливості для експериментування з кінестетичними і зоровими відчуттями і розвитку здатності до їх сприйняття;
8. розвивати художні здібності й підвищити самооцінку [15].

Арт-технологія по своїй суті є гуманістичною, креативною, інтегративною. Гуманістичний характер арт-технології визначається тим, що вона передбачає окреслення особистості як найвищої цінності, яка має власну

індивідуальність. Ідея креативності, закладена в арт-технології, передбачає наявність на уроках трудового навчання креативного середовища, креативного продукту і креативного процесу.

Для реалізації арт-технології в навчальному процесі необхідно:

1) активно використовувати творчі засоби для засвоєння інтелектуального і духовного досвіду учнів;

2) зважати на інтеріоризацію знань, умінь і навичок арт-спрямування, тобто подавати навчальний матеріал у різних модальностях на підставі існуючих у людини репрезентативних систем (візуальної, аудіальної, кінестетичної, полімодальної);

3) налагоджувати суб'єкт-суб'єктну сферу в комунікативному просторі «вчитель-учень» [14, с. 50].

Арт-технологія – це навчання інтелектуальної діяльності засобами художньої творчості. Проведення арт-технологій це – потужний стимул у навчанні. Уроки з використанням арт-технологій мають дидактичні переваги: створюється ефект присутності «Я це бачив», проявляється інтерес, бажання дізнатися і побачити більше.

Використання арт-технологій на уроках трудового навчання дає можливість розширити і поглибити рівень пізнавальної активності, пробудити в людині прагнення до поглибленого вивчення матеріалу, розвивати творчі здібності, підвищувати якість освітнього процесу.

Концептуальні ідеї гуманізму, креативності, інтегративності й рефлексивності задають орієнтацію для практичної діяльності вчителя трудового навчання. Саме це лежать в основі арт-педагогічного уроку трудового навчання, покликаною забезпечити емоційне благополуччя школярів засобами мистецтва та художньої праці.

На думку Т. Соколової, зміст арт-педагогічного уроку формується за принципом «двошарового пирога»: зміст теми уроку збагачується змістом того або іншого виду мистецтва, які у результаті інтегруються один в одного і дають ефект оптимізації розумової діяльності, виховного впливу змісту уроку

на духовну сферу учня. Зміст уроку трудового навчання повинен включати все, що треба людині для розвитку власної особистості. Щоб набути себе, індивідуумові треба вибрати і збудувати власний світ цінностей, увійти до світу знань, опанувати творчі способи рішення наукових і життєвих проблем, відкрити світ рефлексії власного «Я» і навчитися управляти ним [29].

О. Чеботарьова для учнів із тяжкими порушеннями психомоторних функцій на уроках трудового навчання із використанням арт-технологій рекомендує корекційну роботу починати з найпростіших прийомів ліплення – скачування паличок між долонями [37, с. 286]. На початковому етапі виконанням практичних завдань учням потрібно дати можливість розглянути зразок предмета чи його зображення; визначити колір пластиліну, форму виробу чи окремих деталей, розмір, частини. Також доцільною є демонстрація послідовності виконання практичного завдання, залучення дітей користуватися наочною опорою.

Відповідно до цього урок трудового навчання повинен враховувати зміст особистісно орієнтованої, творчої освіти, яка, у свою чергу, повинна включати обов'язкові компоненти: аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-творчий та особистісний.

Аксіологічний компонент має на меті введення учнів у світ цінностей і надання їм допомоги у виборі особистісно значимої системи ціннісних орієнтацій. Тут без мистецтва не обійтися.

Когнітивний компонент змісту забезпечує школярів науковими знаннями про людину, культуру, історію, природу, ноосферу як основу духовного розвитку. Тут мистецтво одухотворяє інтелектуальну діяльність учня.

Діяльнісно-творчий компонент сприяє формуванню і розвитку в учнів різноманітних способів діяльності, творчих здібностей, необхідних для самореалізації особи в праці, науковій, художній та інших видах діяльності. Тут мистецтво інтегрує різні види людської діяльності.

Особистісний (духовний) компонент забезпечує самопізнання, розвиток здатності рефлексії, оволодіння способами саморегуляції, самовдосконалення, морального самовизначення, формує життєву позицію. Тут мистецтво допомагає учневі зустрітися з самим собою.

Особистісний компонент є системоутворюючим в змісті арт-педагогічного уроку, і цим він істотно відрізняється від традиційного, основним компонентом змісту якого визначається когнітивний компонент (знання, інтелект).

Таким чином, з'єднання поняття «арт» і «педагогіка» відводить нас від процесів виховання, навчання в їх загальноприйнятому і професійному розумінні, але призводить до живого конструктивного союзу учителя і учня, учителя і батьків в просторі культури і мистецтва. Об'єктивна здатність мистецтва – всебічно впливати на людину з його складно організованою тілесно-душевно-духовною природою говорить про своєчасність і актуальність розвитку ідей арт-педагогіки, які покликані зіграти свою роль в рішенні завдань гуманізації і гуманітаризації сучасної освіти.

Одним із важливих завдань сьогодення є збереження навколишнього середовища від твердих побутових відходів, а також необхідність відновлення гармонійної взаємодії суспільства з природою, пошуку розв'язання екологічних проблем. Забруднення навколишнього середовища постає глобальною проблемою сучасності. Тому для вирішення завдань формування екологічної компетентності в учнів на уроках трудового навчання арт-засобами доречним є запровадження такого сучасного мистецького напрямку як ART DUMP.

III. ПРАКТИКО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

3.1. Коригування первинного напрямлення

Доволі швидкий розвиток технологій та виробництва сприяє стрімкому старінню винаходів. Сучасне суспільство все більше і більше споживає і виробляє велику кількість речей, що згодом становляться непотрібними і стають просто сміттям. Щороку людство виробляє понад 2 мільярди тон сміття, що в середньому становить 200 кг на одну людину. В країнах активного споживання ця цифра набагато більше. Тобто кожна доросла людина продукує щороку маленьку вантажівку сміття [2, с. 292].

Більшість країн світу замислюються над переробкою сміття, яке є певним ресурсом – це вироблення енергії або друге споживання. Переробка старих речей на різних етапах розвитку суспільства має певні причини – це війна, криза, революція, бідність тощо. Проте лише в кінці 20 століття і донині у світі застосовують переробку товарів як засіб боротьби зі сміттям. Переробка, вторинне використання чого-небудь або навіть «нове життя старих речей» сприяли виникненню такої технології як ART DUMP.

ART DUMP – це творчий процес, оскільки завдяки кмітливості та таланту дизайнерів виходять абсолютно нові й досить корисні вироби. Появі технології ART DUMP та різним її течіям сприяє культура споживання.

Термін «ART DUMP» з англійської перекладається як «художня купа сміття». Наразі існують декілька течій цієї технології. Охарактеризуємо їх.

СТРІТ АРТ – один з найвідоміших видів сучасного мистецтва. Дослівно з англійської перекладається як «вуличне мистецтво». Батьківщиною стріт-арту прийнято вважати Нью-Йорк – саме там з'явилися перші художники, які взяли до рук балончик. Є легенда, що вперше стріт-арт у вигляді графіті з'явився в 1942 році, під час Другої світової війни, коли нікому не відомий робітник на прізвище Кілрой занудьгував і почав писати «Kilroy was here» («Тут був Кілрой») на кожній скриньці з бомбами, що вироблялися на фабриці

у Детройті. Солдатам така сподобалася і вони почали копіювати підпис на стінах, що встояли під час бомбардувань у Європі.

Рис. 3.1. СТРИТ-АРТ в Україні.

ТРЕШ-АРТ походить від двох англійських слів: *trash* означає просто сміття, *art* – мистецтво, тобто «мистецтво із сміття». Сучасники треш-артом називають такі види творчості, де задіяний старий мотлох та всілякі старі вживані речі. Подвижниками треш-арту в середині 1950-х стали називати освічених людей, які знають ціну естетиці, які бунтували проти масового дешевого мистецтва. Коли бунтували, то почали робити все навпаки – почали створювати мистецтво з недопалків, уривків квитків і взагалі всього, що потрапить під руку. Сьогодні «треш-арт» відносять до «альтернативного мистецтва», яке не піддається загальним правилам та стандартам. Воно непередбачуване, бунтарське, а тому ще прекрасніше і дивовижне.

Засновником треш-арту вважають німецького художника Курта Швіттерса, який у 1918 році почав експерименти в галузі абстрактного мистецтва. По суті, художник займався «дитячою творчістю» – аплікацією, наклеюючи на поверхню картини обгортки від цигарок, уривки квитків та інший мотлох. На превеликий подив оточуючих, у його руках сміття раптом

ставало витвором мистецтва. Так треш-арт починав завойовувати своїх перших прихильників та шанувальників.

Рис. 3.2. Робота українського художника Андрія Пілата з Чернівців із пластикових пакетів у стилі ТРЕШ-АРТ

Стім-панк – один із найновіших напрямків у дизайні та мистецтві, його назва була сформульована лише наприкінці 1980-х. Термін «стім-панк» народжений англійськими словами «*steam*» (пара) і «*punk*» – бунтарські витівки. Нерідко стім-панк називають ще «паро-панком». Адже митці стім-панку використовують для дизайну технології, що мають пару – паровози, дирижаблі та інші механізми. Це такий науково-фантастичний, урбаністично-індустріальний стиль, у якому дивним чином поєднуються ретро та футуризм. Ретро – у навмисній стилізації під вікторіанську епоху (Англія, середина та кінець ХХ ст.), а витоки футуризму можна знайти в головному

концептуальному питанні стім-панку: «Як би виглядав світ, якби паровий двигун залишався основним?». Спойлер: там було б багато дирижаблів, моторчиків, шестерень та металу [30].

Художники, які працюють зі стім-панком, у своїх роботах створюють брутально-затишний світ на основі фантастики Жюль Верна. Дивовижні за красою роботи створює зі звичайного металобрухту художник Ігор Вірний.

Рис. 3.3. Роботи у техніці стім-панк

АСАМБЛЯЖ – це техніка візуального мистецтва, споріднена з колажем. Термін походить від французького слова *assemblage*, що означає буквально «змішування». Першим творцем асамбляжу став Пабло Пікасо, який ще у 1912 р. почав створювати колажі із шматочків фотографій, журналів і газети.

Якщо у колажах митець використовує папір, то асамбляж заснований на використанні об'ємних деталей, уламків або предметів цілком, що вдається розмістити на площині. Виходить тривимірне зображення, яке може бути доповнене фарбами, металом, деревиною, тканиною та іншими елементами [38].

Сам термін запровадив французький художник і скульптор Жан Дюбюффе лише 1953 року. Під ним він розумів витвори мистецтва, виконані

з уламків природних матеріалів, предметів чи його фрагментів. Французьким художникам асамбляж сподобався, тому вони почали вдосконалювати його на свій лад, видаючи всілякі шедеври. Як наприклад, французький художник Сезар, який для своїх творів власноруч пресував матеріал.

Рис. 3.4. Декоративне панно у техніці асамбляж

ДЖАНК-АРТ походить від злиття двох англійських слів, так мало сумісних між собою: *junk* – має кілька значень «відходи, сміття» «відрізати шматком», «здавати в утиль», «брухт», «мотлох», а *art* – «мистецтво».

ДЖАНК-АРТ – це напрям у сучасному живописі та скульптурі, близький до асамбляжу.

Уперше термін «**ДЖАНК-АРТ**» був використаний при описі колажів Роберта Раушенберга в середині 1950-х років. Він описував міське мистецтво в якому викинуті на сміття металеві деталі та механічні уламки були перетворені на картини та скульптури, створені шляхом зварювання, скручування, або складені іншим чином у нові та незвичні форми [4]. Назва виникла від фрази «культура сміття», що застосовувалася у 1950-1960-х роках, особливо у Великобританії та США. Цим поняттям оперував і відомий письменник Хілтон Крамер (1928-2012). Попередниками **ДЖАНК-АРТУ**

вважаються колажі Пабло Пікассо (1881-1973) і Жоржа Бракома (1882-1963) під час їхнього періоду синтетичного кубізму [31].

Світу відомі імена митців Курта Швіттерса (1887-1948рр.) і Марселя Дюшана (1887-1968рр.), котрі були першими, хто в рамках модерністського бунту виступив проти використання традиційних матеріалів в мистецтві та продемонстрував можливість створювати мистецькі об'єкти з будь-чого, включаючи металобрухт, макулатуру, відходів тощо.

Взагалі для ДЖАНК-АРТУ використовуються матеріали, які не мають жодної цінності – металевий брухт, старі речі, міські відходи. А оскільки сміття на Землі з кожним роком стає дедалі більше, то можливості для творчості у них розширюються до безмежності.

Рис. 3.5. Мистецтво джанк-арт

РЕСАЙКЛІНГ-АРТ ТА ЕКО-АРТ – схожі за призначенням форми сучасного екологічного мистецтва. *Recycling* у перекладі з англійської означає «переробка», «повторне використання». Цей напрямок з'явився нещодавно, на рубежі століть, коли людство задумалося про те, як у гарній формі привернути увагу людей до глобальних екологічних проблем.

Еко-митець Кріс Джордан створює свої твори зі сміття та біологічних відходів, які знайдені на звалищах або звільнені з океанського дна. Одна з найбільш гучних картин Джордана – гігантське полотно, на якому зображено дві акули. Картина так і залишилася б без уваги, якби не одне «але»: вона цілком створена з акул'ячих зубів. Художник сам знаходив їх на дні моря, купував на приморських базарчиках або просто виявляв на звалищах. Загалом на картину пішло 270 тисяч зубів акули.

Цей напрям почав набирати популярності у 80-х роках минулого століття, коли європейські галереї були готові відчинити двері для такого революційного мистецтва. Але ідея створити щось нове із використаних матеріалів народилася на початку ХХ століття: солдати в роки Першої Світової війни вирізали різні зображення на артилерійських гільзах, перетворюючи їх на вази та кубки. Творчість дадаїста Марселя Дюшана, який використовував вже існуючі об'єкти як твори мистецтва, стала наступною важливою віхою у розвитку ресайклд-арту. Ідея художника була проста – щоб щось називалося мистецтвом, достатньо лише волі артиста. Це повернуло світ живопису та скульптури від мармуру та масляних фарб до вельми утилітарних об'єктів. Трохи пізніше Роберт Раушенберг вразив світ своїми «комбайнами» з шин, опудал тварин та дорожніх знаків, і тенденція до використання вторинних матеріалів захлиснула світ.

Ресайклінг (recycling) – переробка відходів з метою їх подальшого використання, а ресайклд-арт у перекладі з англійської означає «мистецтво переробки» [35]. Сенс цього напрямку не просто у повторному використанні того, що зазвичай вважають сміттям, а й у тому, щоб змусити людей задуматися, як ми ставимося до речей навколо нас та всієї планети. Ресайклд-арт намагається поставити під питання культуру споживання та змінити наш погляд на звичні речі, тому він вимагає чималого креативу. Наприклад, спробуйте вигадати нове життя для пластикової пляшки так, щоб воно стало шедевром.

Рис. 3.6. Ресайклд-арт – вироби із сміття

Сьогодні у напрямку ресайклд-арт працює безліч чудових художників у найнесподіваніших жанрах. Португалець Артур Бордало (у світі мистецтва він відомий як Бордало II – його батько теж був художником) створює зі сміття дивовижні скульптури. Старі шини, автомобільні запчастини, електричні кабелі в його руках перетворюються на дивовижних тварин на вулицях міст і найчастіше формують цілі графіті-композиції, адже для їхнього розміщення Бордало використовує не лише землю, а й стіни. Зазвичай влада не протестує

проти таких графіті: вона по-справжньому прикрашає місто, адже кожна скульптуру художник вручну розфарбовує з балончика. У Москві також можна зустріти роботи художника: наприклад, знаменитий «Хамелеон» на дизайн-заводі Flacon.

Андрій Блохін та Георгій Кузнецов у 2008 році створили арт-групу Recycle і з того часу встигли не лише створити кілька серій робіт, у яких вони міркують над взаємодією машин та людини, а також критикують сучасну культуру споживання, а також отримали кілька престижних міжнародних премій у галузі мистецтва. Для однієї з останніх виставок митці створили «святинище ХХІ століття», де замість вітваря стоїть хрест значок Facebook. Як матеріали для «ідолів нашого часу» Блохін і Кузнецов використовували пластикову сітку, гуму та поліетилен, що дуже символічно: які боги, такі й скульптури на їхню честь.

До цього напряму можна ставитися по-різному, але безперечно одне: ресайклд-арт не просто зменшує кількість відходів, а й дає людству шанс перетворити наслідки свого існування із руйнування на щось прекрасне.

Для формування в учнів трудових умінь і навичок, формування навичок культурного споживання доцільним є впровадження технології ART DUMP на уроках трудового навчання. Для навчання учнів із порушеннями психомоторного розвитку, формування у них творчих навичок та успішної соціалізації доречним є застосування ART DUMP. Це сприятиме успішній самореалізації дитини, адаптації у соціумі тощо.

Отже, для учнів із порушеннями психомоторного розвитку у 6 класі нами запропоновано індивідуальний навчальний план трудового навчання, що модифікований до учнів цієї категорії і основними матеріалами для створення об'єктів проектування є покидьковий матеріал: пластик, гудзики, металеві болти, гайки, конструктор тощо.

3.2. Подальший пошук інформації

6 клас

Учень :

(1 годин на тиждень)

К-ть год.	Завдання	Зміст освітнього матеріалу	Педагогічні технології /спрямованість корекційно-розвивальної роботи	Оцінювання знань
32	Основи проектування, матеріалознавства та технології обробки			
1	<p>Довгострокові</p> <p>Учень: має уявлення про розподіл праці в суспільстві, необхідність різних професій; називає професії людей та визначає результати їх праці; дотримується правил внутрішнього розпорядку в майстерні та правил безпечної праці.</p>	<p>Вступ. Узагальнення знань, отриманих учнями. Значення праці в житті людини. Праця розумова, фізична, художня. Професії батьків, необхідність та важливість різних професій. Поняття про технологію. Основні види технологічної діяльності у побуті. Шкільна майстерня, її призначення і устаткування. Правила безпеки праці та організації робочого місця в майстерні. Обов'язки чергових. Ознайомлення зі змістом роботи у 6 класі. Демонстрація виробів, виготовлених учнями попередніх років навчання.</p>	<p>Технологія особистісно орієнтованого навчання</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвивати індивідуальні та пізнавальні здібності кожної дитини; - максимально виявляти, ініціювати, використовувати індивідуальний (суб'єктивний) досвід дитини; - допомогти особистості пізнати себе, самовизначитися і самореалізуватися, а не формувати заздалегідь задані якості; - сприяти розвитку психомоторних показників. <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> узагальнення, порівняння різноманітних професій; збагачення уявлень про види технологічної діяльності у побуті.</p> <p><i>Мовленнєвий розвиток:</i> використання назв професій у розгорнутому мовленні учня.</p> <p><i>Вольовий і особистісний розвиток:</i> засвоєння й виконання вимог щодо чистоти і порядку на робочому місці, виконання правил поведінки у майстерні.</p>	<p>Нецензова освіта (Додаток А)</p>

6	<p>Довгострокові</p> <p>Учень: характеризує види ліній, інструменти і їх призначення; виконує вправи на побудову ліній від руки та за допомогою лінійки; обводить на папері шаблони та трафарети.</p>	<p>Проект 1: Рамка для фото. Основна технологія: технологія обробки деревинних матеріалів Технологія для оздоблення: стім-панк</p> <p>Ознайомлення з призначенням інструментів і матеріалів для графічних робіт: олівець, папір, гумка, лінійка, шаблони, трафарети.</p> <p>Крапка та лінія. Лінії різні за характером і формою. Довільне зображення ліній різних за характером та формою.</p> <p><i>Практичні вправи.</i> Вправи на виконання різних ліній від руки та за допомогою лінійки.</p> <p>Шаблон і його призначення (розмітка і контроль). Поняття про розмічання виробів за допомогою шаблонів. Правила економного використання сировини.</p> <p>Ґрунтування деревини з подальшим її фарбуванням. Робота з клеєм та допоміжними матеріалами із металу (болти, гайки, шурупи, скріпки, гвинтики, металеві гудзики тощо).</p> <p><i>Практична робота за основною технологією.</i> Обведення різних шаблонів і трафаретів для створення рамки для фото.</p> <p><i>Практична робота за технологією стім-панк.</i> Оздоблення рамки для фото за технологією стім-панк.</p>	<p>Технологія особистісно орієнтованого навчання</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвивати індивідуальні та пізнавальні здібності кожної дитини; - максимально виявляти, ініціювати, використовувати індивідуальний (суб'єктивний) досвід дитини; - допомогти особистості пізнати себе, самовизначитися і самореалізуватися, а не формувати заздалегідь задані якості. <p><i>Психомоторний розвиток:</i> виховання посидючості, координації рухів, дрібної моторики рук.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> узагальнення, порівняння різноманітних технологій оздоблення виробів із деревини; збагачення уявлень про оздоблення виробів із деревини матеріалами із металу; формування творчої уяви.</p> <p><i>Мовленнєвий розвиток:</i> використання назв інноваційних технологій обробки і оздоблення матеріалів у розгорнутому мовленні учня.</p> <p><i>Вольовий і особистісний розвиток:</i> засвоєння й виконання вимог щодо чистоти і порядку на робочому місці, виконання правил поведінки у майстерні.</p>	<p>Нецензова освіта (додаток А)</p>
---	--	--	--	--

6	<p>Довгострокові</p> <p>Учень має уявлення про використання дерев'яних прищіпок у побуті; переробку та перетворення вживаних дерев'яних прищіпок у корисні речі та цікаві вироби; про підготовку матеріалу для моделювання виробів;</p> <p>визначає інструменти та матеріали для роботи з дерев'яними прищіпками;</p> <p>дотримується правила безпеки та особливостей роботи з дерев'яними прищіпками</p>	<p>Проект 2: Виготовлення виробів із дерев'яних прищіпок</p> <p>Основна технологія: технологія обробки деревинних матеріалів.</p> <p>Додаткова технологія: ART DUMP</p> <p>Ознайомлення з використанням дерев'яних прищіпок у побуті; їх переробкою та перетворення вживаних дерев'яних прищіпок у корисні речі та цікаві вироби.</p> <p>Підготовка матеріалу для моделювання виробів.</p> <p>Правила безпеки та особливості роботи з дерев'яними прищіпками.</p> <p>Презентація кращих наявних зразків.</p> <p><i>Практична робота:</i> перегляд фото- та відеоматеріалів із виготовлення плоских та об'ємних виробів з дерев'яних прищіпок. Розробка іграшкових меблів, столиків, стільців, літаків, вітряного млина, хатинки, колодязя.</p>	<p>Технологія особистісно орієнтованого навчання</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвивати індивідуальні та пізнавальні здібності кожної дитини; - максимально виявляти, ініціювати, використовувати індивідуальний (суб'єктивний) досвід дитини; - допомогти особистості пізнати себе, самовизначитися і самореалізуватися, а не формувати заздалегідь задані якості. <p><i>Психомоторний розвиток:</i> сенсомоторна координація, координації рухів, дрібної моторики рук, формування просторового мислення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> узагальнення про використання покидькових матеріалів у побуті.</p> <p><i>Мовленнєвий розвиток:</i> використання сучасних інноваційних технологій: ART DUMP, апсайклінг.</p> <p><i>Вольовий і особистісний розвиток:</i> засвоєння й виконання вимог щодо чистоти і порядку на робочому місці, виконання правил поведінки у майстерні.</p>	<p>Нецензована освіта</p>
---	--	---	---	----------------------------------

6	<p>Довгострокові</p> <p>Учень має уявлення про використання дерев'яних прищіпок у побуті; переробку та перетворення вживаних дерев'яних прищіпок у корисні речі та цікаві вироби; про підготовку матеріалу для моделювання виробів;</p> <p>визначає інструменти та матеріали для роботи з дерев'яними прищіпками;</p> <p>дотримується правила безпеки та особливостей роботи з дерев'яними прищіпками</p>	<p>Проект 3: Підставка із дерев'яних прищіпок</p> <p>Основна технологія: технологія обробки деревинних матеріалів.</p> <p>Додаткова технологія: ART DUMP</p> <p>Знати правила поводження в майстерні та правила ТБ. Розуміти поняття проектування та оформлення виробу. Послідовно виготовляти виріб із різних елементів. Виготовляти елементи декору. Представити виріб на презентацію.</p> <p><i>Практична робота:</i> моделювання підставки під горнятко, підставка для паперових серветок, нічний світильник, кашпо для квітів. Створення проекту «Альтанка» чи проекту за власним задумом.</p>	<p>Технологія особистісно орієнтованого навчання</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвивати індивідуальні та пізнавальні здібності кожної дитини; - максимально виявляти, ініціювати, використовувати індивідуальний (суб'єктивний) досвід дитини; - формувати активну соціальну позицію щодо збереження природи та дбайливого ставлення до навколишнього середовища; збереження та примноження природної спадщини; - виховувати екологічну культуру особистості; працелюбність, самостійність, наполегливість. <p><i>Психомоторний розвиток:</i> виховання посидючості, координації рухів, дрібної моторики рук, формування просторового мислення, творчої уяви.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> узагальнення про використання покидькових матеріалів у побуті; особливості використання деревинних матеріалів під гаряче.</p> <p><i>Мовленнєвий розвиток:</i> сприяння вихованню культури спілкування, поваги до людської праці..</p> <p><i>Вольовий і особистісний розвиток:</i> засвоєння й виконання вимог щодо чистоти і порядку на робочому місці, виконання правил поведінки у майстерні.</p>	<p>Нецензована освіта</p>
---	--	--	---	----------------------------------

6	<p>Довгострокові</p> <p>Учень має уявлення про історію походження новорічних свят, виникнення та традиції святкування новорічних та різдвяних свят в Україні; особливості виготовлення та підбір матеріалів для виготовлення новорічних сувенірів, прикрас, іграшок та ялинкових прикрас;</p> <p>визначає інструменти та матеріали для роботи з виготовлення ялинкових прикрас;</p> <p>дотримується правила безпеки та особливостей роботи з апікацією за технологією апсайклінг.</p>	<p>Проект 4: Ялинкова прикраса</p> <p>Основна технологія: технологія обробки текстильних матеріалів ручним способом (технологія виготовлення апікації (з текстильних та природних матеріалів).</p> <p>Додаткові технології: апсайклінг, стім-панк.</p> <p>Теоретична частина. Апікація, як один із видів обробки. Використання апікації для виготовлення листівок, картин, різних подарунків.</p> <p>Клей. Правила нанесення клею. Санітарно-гігієнічні вимоги при роботі з клеєм.</p> <p><i>Практична робота.</i> Вправи на нанесення клею. Техніка виконання апікації та її послідовність: вибір сюжету, візерунку, тла; переведення картини на тло; добір покидькового та інших матеріалів; розривання паперу на необхідні клаптики; наклеювання дрібних клаптиків усередині контуру; кінцеве оформлення роботи.</p> <p>Вправи на створення: новорічної композиції та виробів за власним задумом з поєднанням різноманітних матеріалів – пластикових пляшок, залишків макаронних виробів, поліетиленових пакетів, кришечок, лотків від яєць.</p>	<p>Технологія особистісно орієнтованого навчання</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвивати індивідуальні та пізнавальні здібності кожної дитини; - максимально виявляти, ініціювати, використовувати індивідуальний (суб'єктивний) досвід дитини; - сприяти здобуттю вмінь і навичок роботи через залучення до конкретного виду діяльності; - формувати вмінь і навички роботи з різноманітним підручними матеріалами, уживаними та використаними предметами. <p><i>Психомоторний розвиток:</i> виховання посидючості, координації рухів, дрібної моторики рук, формування просторового мислення, творчої уяви, дизайн-мислення.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> узагальнення про історію походження новорічних свят, виникнення та традиції святкування новорічних та різдвяних свят в Україні; особливості виготовлення та підбір матеріалів для виготовлення новорічних сувенірів, прикрас, іграшок та ялинкових прикрас.</p> <p><i>Мовленнєвий розвиток:</i> використання сучасних інноваційних технологій: апсайклінг, стім-панк.</p> <p><i>Вольовий і особистісний розвиток:</i> засвоєння й виконання вимог щодо чистоти і порядку на робочому місці, виконання правил поведінки у майстерні.</p>	<p>Нецензова освіта</p>
---	--	---	---	--------------------------------

6	<p>Довгострокові</p> <p>Учень має уявлення про проблеми накопичення й утилізації продукції з пластику; підбір матеріалів та інструментів для роботи з пластиком;</p> <p>визначає інструменти та матеріали для роботи з пластиком;</p> <p>дотримується правила безпеки та особливостей роботи з аплікацією за технологією апсайклінг.</p>	<p>Проект 4: Вторинне використання та переробка виробів із пластику. Подарункова коробка з пластику</p> <p>Основна технологія: технологія обробки матеріалів ручним способом (<i>технологія роботи з пластиком</i>).</p> <p>Додаткова технологія: ART DUMP, арт-метод.</p> <p><i>Теоретична частина.</i> виготовлення виробів із пластикових пляшок: підбір форми пляшки відповідно до проєктованого зразку, виконання розмітки, вирізування. Перегляд зразків виробів із пластику. Виготовлення елементів декору.</p> <p><i>Практична робота.</i> Вправи на вирізання з пластику ножом і ножицями. Техніка виконання подарункової коробки та її послідовність: вибір дизайну, форми, оздоблення; переведення картинки на тло; добір покидькового та інших матеріалів для оздоблення; наклеювання текстилю на пластик; кінцеве оформлення роботи.</p> <p>Моделювання подарункової коробки з пластику.</p>	<p>Технологія особистісно орієнтованого навчання</p> <ul style="list-style-type: none"> - виховувати індивідуальні та пізнавальні здібності кожної дитини; - формувати творчу особистість, її художній смак, творчу уяву, фантазію, сприяти творчій самореалізації; - формувати сенсорні еталони площинних геометричних фігур (коло, квадрат, трикутник); - навчити конструювати з опорою на зразки (круглі, трикутні, квадратні). <p><i>Психомоторний розвиток:</i> координації рухів, дрібної моторики рук, формування просторового мислення, дизайн-мислення, наполегливість.</p> <p><i>Пізнавальний розвиток:</i> формування уявлення про тверді побутові відходи, проблеми їх утилізації, вторинну переробку сміття; поглиблення та розширення знань про мистецтво перетворення побутових відходів на корисні речі.</p> <p><i>Мовленнєвий розвиток:</i> виховання культури спілкування.</p> <p><i>Вольовий і особистісний розвиток:</i> формування екологічної культури особистості; працелюбність, самостійність.</p>	
1	<p>Короткострокові</p> <p>Аналіз роботи за планом.</p>	<p>Підсумок Підбиття підсумків роботи. Виставка робіт.</p>		

3.3. Аналіз нових фактів

Інновації – новизна, що істотно змінює результати освітнього процесу, створюючи при цьому удосконалені чи нові, освітні, дидактичні, виховні системи; освітні педагогічні технології, методи, форми, засоби розвитку особистості, організації навчання та виховання.

Використання на уроках технології ART DUMP дає можливість виражати власні думки, почуття, емоції, розвиває творчі здібності, дає високий позитивний емоційний заряд, формує активну життєву позицію, впевненість у своїх силах.

Варіанти уроків із використанням ART DUMP:

- застосування одного матеріалу, наприклад пластику;
- використання різних матеріалів і технологій їх обробки як способів організації пізнавальної діяльності дітей.

Уроки, проведені з застосуванням ART DUMP, приносять величезне моральне задоволення. Зміна ролей, функцій, стилів спілкування значно активізує резервні можливості учнів. Учитель, що застосовує ART DUMP на уроках, має можливість переходити в своїй освітній діяльності на рівень особистісно орієнтованого, комунікативно орієнтованого навчання, що підвищує ефективність освітнього процесу [39].

У структурі ART DUMP-уроку повинні чітко прослідковуватися дві складові частини. Перша – невербальна, творча, неструктурована, де основним видом діяльності є сам процес творчості. Друга частина – вербальна інтерпретація створених зображень, асоціацій, емоцій та почуттів, що виникали в процесі роботи. Таким чином, структура такого уроку повинна складатися з наступних етапів:

1. Налаштування на роботу («розігрів»).
2. Активізація різних чуттєвих сфер (зорової, слухової, смакової, нюхової, тактильної, кінетичної) та актуалізація візуальних, аудіальних і

кінестетичних образів (як варіант – застосування елементів медитації у поєднанні із музичним супроводом).

3. Розвиток психомоторних здібностей учнів.
4. Індивідуальна творча робота.
5. Етап вербалізації.
6. Заключний етап – рефлексивний аналіз [26].

Для уроків трудового навчання для розвитку психомоторних показників учнів доцільним є:

- урахування періодів працездатності учнів на уроках;
- урахування вікових і фізіологічних особливостей дітей на уроках;
- наявність емоційних розрядок на уроках при роботі за технологією ART DUMP;
- чергування пози з урахуванням видів діяльності;
- використання оздоровчо-фізкультурних пауз на уроках.

Технологія ART DUMP, як особистісно орієнтована технологія життєтворчості, що спрямована на розвиток психомоторних показників в учнів, вимагає від вчителя відповідних методів та прийомів організації освітньої взаємодії з учнями, зокрема:

- недопустимі команди, накази, вимоги та примуси;
- учень сам може вибрати для себе ті види та зміст роботи, зображувальні матеріали та власний темп, які їй підходять;
- учень може відмовитися від виконання деяких завдань, вербалізації своїх почуттів та переживань, колективного обговорення тощо (способи включення учнів у роботу багато в чому залежать від педагогічного такту та майстерності вчителя);
- заборонена оцінка суджень, критика та покарання [14].

Приклади таких уроків: театралізовані, імітаційного моделювання, урок діалогу культур, заочні подорожі, предметного конструювання, із застосуванням сенсомоторних ігор. Усі ці уроки стануть ефективними формами організації навчання на уроках трудового навчання для розвитку

дітей із порушеннями психомоторних функцій.

Наведемо найактуальніші приклади прийомів на уроках трудового навчання для психомоторного розвитку учнів.

Прийом «Колаж» – технічний прийом, який ґрунтується на наклеюванні на яку-небудь основу матеріалів, що відрізняються від неї за кольором і фактурою. На відміну від малюнка, колаж передбачає велику свободу автора у виконанні, наприклад, наклеєні картинки можуть виходити за край основи, клеїтися один на одного, складатися гармошкою, тощо. Якщо немає ножиць, картинка може «витинати» руками, надавши їм потрібної форми. Головне в колажі – не акуратність, а можливість виразити свої думки, ідеї, свій погляд і своє розуміння теми. Для цього прийому доцільним є застосування старих журналів, газет, плакатів, обкладинок тощо.

Можливі теми для колажу на уроках трудового навчання. Наприклад при знайомстві із класом можна використати *тему колажу* «Такий я (реклама себе)», «Моя група». На етапі актуалізації «Мій настрій», ця творча діяльність усуває напругу, налаштує учнів на плідну працю та активізує творчу пізнавальну активність. Також при виконанні практичних робіт творчого характеру доцільно використовувати техніку колажу.

Після використання колажів учасники вивішують свої роботи на стіну, і починається обговорення:

- кожен учасник (чи представник від групи, якщо це груповий колаж) представляє свою роботу; учасники коментують, що саме вони хотіли показати цим колажем, озвучують свою ідею або групи;
- виявляють своє емоційне ставлення до процесу складання колажу й до результату.

Використання прийому «колаж»:

- сприяє розвитку художніх здібностей та підвищенню самооцінки;
- виявляє оригінальність і унікальність учасника групи;
- дає соціально прийнятний вихід агресивності й іншим негативним почуттям.

Прийом «Герб» (на різноманітну тематику).

Гасло й герб є символами, які дають можливість людині в лаконічній формі відобразити життєву філософію і своє кредо. «Це один із способів змусити людину замислитися, сформулювати, описати і подати іншим найголовніші ідеї своїх світоглядних позицій».

На великих аркушах паперу за допомогою фарб або фломастерів необхідно відобразити свій особистий герб і гасло. Придумати потрібно щось цікаве, що точно передасть зміст життєвих спрямувань, позицій, розуміння себе, осмислення власного «я», що є необхідною складовою у визначенні з майбутньою професією.

Одним з найбільш цікавих та сучасних арт-технік є *прийом «Мандала»*, що в перекладі з санскриту (*mandala*) «коло» або «центр». Малюнок її симетричний: зазвичай він є колом з вираженим центром.

«Коли людина малює мандалу, вона малює свій внутрішній світ зараз, стан, самозвеличання, себе сьогодні, поза соціумом, свою духовну суть. Вона відповідає на екзистенціальні питання: Хто я? Де я? Звідки я? Куди я? Коли отримана відповідь на перші два питання, відбувається переоцінка ситуації. Це і дає найсильніший психотерапевтичний ефект [39].

При застосуванні цієї техніки керуються наступними правилами виконання:

1. Накресліть коло.
2. Потім, почавши з центру, заповніть зображенням увесь його внутрішній простір.
3. Намалюйте що-небудь в центрі кола, на деякий час зосередьтесь на цій частині зображення, і вона підкаже вам, що намалювати далі.
4. У процесі роботи можна зробити акцент, що кожна робота унікальна, що учасники створюють те, що не існувало ніколи раніше.
5. Після завершення малювання учасникам групи, як правило, пропонується дати назву своїй роботі і описати свої почуття й асоціації, які пов'язані з малюнком і процесом його створення.

Теми уроків трудового навчання слід пов'язати із дослідженням системи відносин, образу «Я» та дослідженнями широкого кола проблем і переживань учасників класу. Це дозволить розвивати комунікативні навички, долати соціальну відчуженість, вибудовувати гармонійні взаємини з колективом.

Отже, запропоновані нами методичні рекомендації з проведення уроків трудового навчання із застосуванням покидькового матеріалу та арт-технологій допоможуть: розвинути психомоторні функції учнів, спланувати навчальну діяльність, пізнавальну активність, розвинути творчі здібності, сформувати екологічну культуру.

3.4. Узагальнення інформаційного пошуку

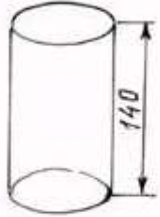

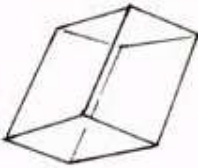
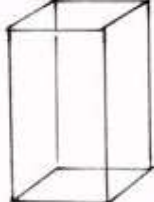
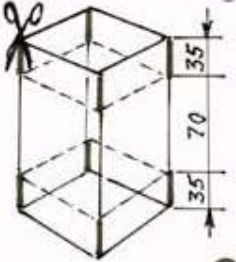

У відповідності до технології ART DUMP для учнів 6 класу з порушеннями психомоторних функцій було запропоновано спроектувати подарункові коробки із використаних пластикових пляшок (табл. 3.1).

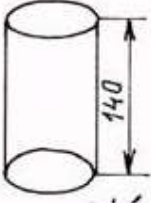
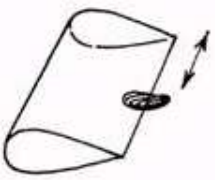
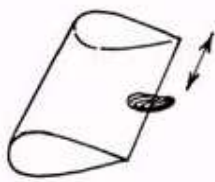
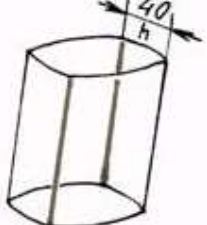

Таблиця 3.1.

Проектування подарункових коробок із пластику

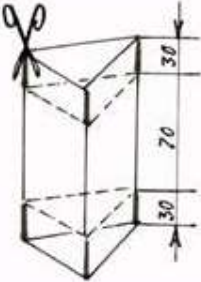
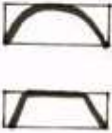
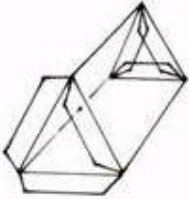

Зміст технологічної операції	Схема або малюнок	Інструменти та матеріали
<i>Кубічна коробка</i>		
Намітити на пляшці маркером лінію розрізу		Пластикова пляшка, маркер
Проколоти пляшку різак, відрізати ножицями		Різак, ножиці

Для кубічної коробки відмітити висоту 140 см		Лінійка
Сплющити заготовку, загнути ребро		
Загнути друге ребро		
Поєднати лінії згину, загнути ребра		
Розправити заготовку		
На ребрах маркером намітити довжину розрізу. Відрізати ножицями на відкладену довжину, відігнути клапан		Маркер, ножиці лінійка,
Обрати форму клапану, відрізати		Маркер, ножиці лінійка,

Зібрати коробки денце		
Закрити коробочку, декорувати стрічкою		Декоративна стрічка
Коробка з ручками		
З пляшки циліндр пластикової вирішати		Різак, ножиці, пластиковая пляшка
Сплющити заготовку, загнути ребро		
Загнути друге ребро		
Обрати розмір бокової сторони, намітити маркером. Прогладити ще два ребра		Маркер, лінійка
Розправити заготовку		

<p>На ребрах маркером намітити довжину розрізу. Відрізати ножицями на відкладену довжину</p>		<p>Маркер, лінійка, ножиці</p>
<p>На клапанах намітити форму і розміри ручок (1/2 розміру бокової сторони, h – висота ручки за бажанням)</p>		<p>Маркер, лінійка, ножиці</p>
<p>Намітити нижні клапани</p>		<p>Маркер, лінійка</p>
<p>Вирізати клапани</p>		<p>Ножиці</p>
<p>Скласти коробочку, задекорувати</p>		<p>Декоративна стрічка</p>
<p>Коробка саквояж</p>		
<p>Із пластикової пляшки вирізати циліндр, висотою 130-140 см</p>		<p>Ножиці, пляшка, маркер</p>

Сплющити заготовку, загнути ребро		
Виміряти довжину кола, розділити на три частини, маркером визначити лінії деталей		Маркер, сантиметрова стрічка
По наміченим лініям прогладити ще два ребра, розправити заготовку		
На ребрах маркером намітити довжину розрізу. Відрізати ножицями на відкладену довжину, відігнути клапан		Маркер, лінійка, ножиці
Обрати форму клапану, відрізати		Маркер, лінійка, ножиці
Зібрати денце коробки		
На ребрах зробити два отвори, вставити ручку-тасьму. Закрити коробочку. Можна прикрасити стрічкою чи бантом		Тасьма, клейка стрічка, декоративна стрічка, бант.

Готові вироби подано у Додатку Б

ВИСНОВКИ

У ході наукового пошуку було встановлено:

1. У дослідженні обґрунтовано етимологію понять «інклюзивна освіта», «психомоторний розвиток дітей», «технологія ART DUMP».

Визначено, що *інклюзивна освіта* – це створення в спільному просторі особливого підходу до навчання дітей з особливими освітніми потребами; створення для них безбар'єрного середовища у загальноосвітніх закладах взагалі та на уроках трудового навчання зокрема. Доведено, що основними елементами інклюзії є: включення дітей з різними можливостями до навчання у загальноосвітній школі, де створені рівні умови для всіх; навчання в змішаних групах дітей з різними можливостями; діти з особливими освітніми потребами навчаються у класах, що відповідають їхньому віку.

Психомоторний розвиток є важливим для загального розвитку дитини і забезпечує рухову активність, вправління з різними предметами, можливість самообслуговування. Механізм залучення психомоторики ґрунтується на здатності людини навчатися, оволодіваючи новими руховими та інтелектуальними активностями. Серед показників психомоторного розвитку виділено: координацію рухів, сенсомоторну координацію, просторову координацію, ритмічність.

З'ясовано, що *технологія ART DUMP* є основою арт-мистецтва. ART DUMP – це творчий процес, оскільки завдяки кмітливості та таланту дизайнерів виходять абсолютно нові й досить корисні вироби. Появі технології ART DUMP та різним її течіям сприяє культура споживання. Схарактеризовано такі арт-технології, як: стріт-арт, треш-арт, стім-панк, асамбляж, джанк-арт, ресаклінг, еко-арт.

2. При обґрунтуванні особливостей уроків трудового навчання для дітей із порушеннями психомоторного розвитку у 6 класі наголошено на тому, що добір змісту трудового навчання відбувається відповідно компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходів з урахуванням принципів та умов

корекційно-розвивальної спрямованості. Головним завданням трудового навчання для дітей із певними психофізичними порушеннями є виховання любові до праці, формування трудових умінь і навичок, розвиток відповідальності, допитливості та самостійності.

3. Розкрито можливості впровадження технології ART DUMP на уроках трудового навчання для дітей із порушеннями психомоторного розвитку. Відповідно такі уроки трудового навчання враховують зміст особистісно орієнтованої, творчої освіти, яка, у свою чергу, повинна включати обов'язкові компоненти: аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-творчий та особистісний.

Для учнів із порушеннями психомоторного розвитку на основі програми «Трудове навчання» 6 клас розроблено індивідуальний план, в якому запропоновано виконання таких проектів, як: рамка для фото; виготовлення виробів із дерев'яних прищіпок; підставка із дерев'яних прищіпок; вторинне використання та переробка виробів із пластику. Подарункова коробка з пластику; ялинкова прикраса. На уроках трудового навчання застосувалися такі прийоми арт-терапії як «мандала», «герб» та інші.

4. Серед об'єктів проектування за технологією ART DUMP обрано виготовлення подарункових коробок із пластикових пляшок. Описано технологію їх створення.

При роботі над об'єктами проектування на уроках трудового навчання для розвитку психомоторних показників учнів урахувалися: періоди працездатності учнів; фізіологічні особливості; застосування емоційних розрядок на уроках при роботі за технологією ART DUMP; чергування поз з урахуванням видів діяльності; використання оздоровчо-фізкультурних пауз на уроках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бербец Т.М. Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до роботи в закладах середньої освіти в умовах інклюзії. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць* / О.В. Марущак (голова) та ін. Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2019. Вип. 2. С. 9–11.
2. Борисова Т.М. Напрями популяризації апсайклінгу в різних сферах дизайну. *Соціокультурні тенденції розвитку сучасного мистецтва та дизайну. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 листопада 2018 р.), ХНТУ / за ред. Якимчук О.В. Херсон: ХНТУ, 2018. С. 292–294.*
3. Борисова Т. Дизайн-ергономічні аспекти формування освітнього простору Нової української школи. *Ukrainian professional education*. 2020. № 7. С. 139–146.
4. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу. *Психолог*. 2015. № 39. С. 6–8.
5. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності / заг. ред. В. В. Бурлака. Київ : Герб, 2007. 293 с.
6. Гаяш О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку: науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2016. 120 с.
7. Глоба О. П. Регіональна модель комплексної реабілітації та соціальної адаптації дітей з обмеженнями життєдіяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ. 2007. №11 (127). С. 54–58.
8. Гузева М.В. Формирование профессиональной готовности будущих педагогов-психологов к патриотическому воспитанию детей средствами

артпедагогіки: дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 – теорія і методика професійного освіти. Ставрополь, 2004. 176 с.

9. Державний стандарт базової середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti/vidpovidi-na-poshireni-zapitannya-shodo-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення 06.12.2021 р.).

10. Каган М. С. Філософія культури : учеб. пособ. 1996. 415 с.

11. Козир В.В. Адаптація та модифікація навчальних програм: що це та як це здійснити вчителю у ЗЗСО? URL: https://kremen-school3.com.ua/sites/default/files/prezentaciya_adaptaciya_ta_modyfikaciya_navchalnyh_program.pdf (дата звернення: 22.10.2022).

12. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа : особливості організації та управління : навч.-метод. посібн. / Н. З. Софій, А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда та ін.; за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ : 2007.

13. Концепція «Нова українська школа». 2016. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna0/o20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 20.10.2022).

14. Кулінка Ю.С. Методичні аспекти використання арт-технології на уроках трудового навчання. *Сучасний вчитель трудового навчання та технологій : досвід та перспективи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Рівне 26 – 27 жовтня 2016 року). Рівне : О. Зень, 2016. С. 49–51.

15. Лебедева Л. Д. Арт-терапія в педагогіці. *Педагогіка*. 2000. №39. С. 5–8.

16. Метельська Т. Інклюзивна освіта як одна з умов соціальної адаптації дітей з особливими потребами. URL : <https://naurok.com.ua/stattya-inklyuzivna-osvita-yak-odna-z-umov-socialno-adaptaci-ditey-z-osoblivimi-potrebami-32172.html> (дата звернення 12.09.2022).

17. Міжнародна класифікація хвороб. URL: <http://mkb10.com/index.php?pid=4001> (дата звернення 14.09.2022)
18. Навчання дітей з ООП: адаптація та модифікація навчальних програм. URL: <https://nus.org.ua/articles/navchannya-ditej-z-ooop-adaptatsiya-ta-modyfikatsiya-navchalnyh-program/> (дата звернення: 22.10.2022).
19. Озеров В. П. Психомоторные способности человека. Дубна: Феникс, 2002. 310 с.
20. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська та ін. ; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : А. С. К., 2012. 308 с.
21. Породько М.І. Корекція психомоторного розвитку дітей з розладами аутистичного спектру засобами фізичного виховання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. 2021. 201 с.
22. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 про «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».
23. Придатченко П. М Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні. *Наук.-метод. зб.* Київ :ФО. 2007. 180 с.
24. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ МОН № 912 від 01.10.10 року URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/ (дата звернення: 02.04.2022).
25. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник / авт.: О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І. В. Сухіна, Н. А. Ярмола.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової. Київ, ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2018. 123 с
26. Сеченов І. М. Нариси робочих рухів людини. 1906. 125 с.
27. Сімко А.В. Корекція психомоторики дітей-олігофренів дошкільного віку. автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.08. Київ, 2012. 23 с.

28. Соколова Т.А. Артпедагогика как инновационная сфера научного знания и педагогической практики. URL : <http://istina.msu/profile/etsokolova/> (дата звернення: 20.10.2022).

29. Стімпанк своїми руками. URL: <https://mixfacts/articles/> (дата звернення: 20.10.2022).

30. Тобілевич Г. Джанк Арт від Сергія Кузнєцова та Миколи Мазура. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки»*. 2020. №9. С. 144–147.

31. Трудове навчання. 5-9 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2017. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 20.10.2022).

32. Указ Президента України № 900/2005 від 1 червня 2005 р. «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями».

33. Хохліна О.П. Проблема корекційної спрямованості трудового навчання дітей з інтелектуальними вадами. *Актуальні питання корекційної освіти. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / За ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова. Вип.ІV. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2014. С.412–422.

34. Цимбалюк К. Апсайклінг: мистецтво перетворення відходів.2019. URL : <https://times.zt.ua/apsayklinh-mystetstvo-peretvorennia-vidkhodiv/> (дата звернення: 20.10.2022).

35. Чеботарьова О. В. Реалізація педагогічної технології трудового навчання школярів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць*. Вип. ІХ. В 2-х т., том 2. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори. 2017. С.145–149.

36. Чеботарьова О.В. Теорія і методика трудового навчання учнів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту: дис. ... док. пед. наук:

13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ / Національна академія педагогічних наук України, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмоленка. 2021. 420 с.

37. Steampunker. URL : http://steampunker/page/steampunk_about/ (дата звернення: 20.10.2022).

38. Kulinka Yu. Art technology in the formation of design culture of future teachers of labor studies. *Innovative solutions in modern science : scientific journal*. №. 4(23), July 16. 2018. Dubai. P. 62–75.

ДОДАТКИ.

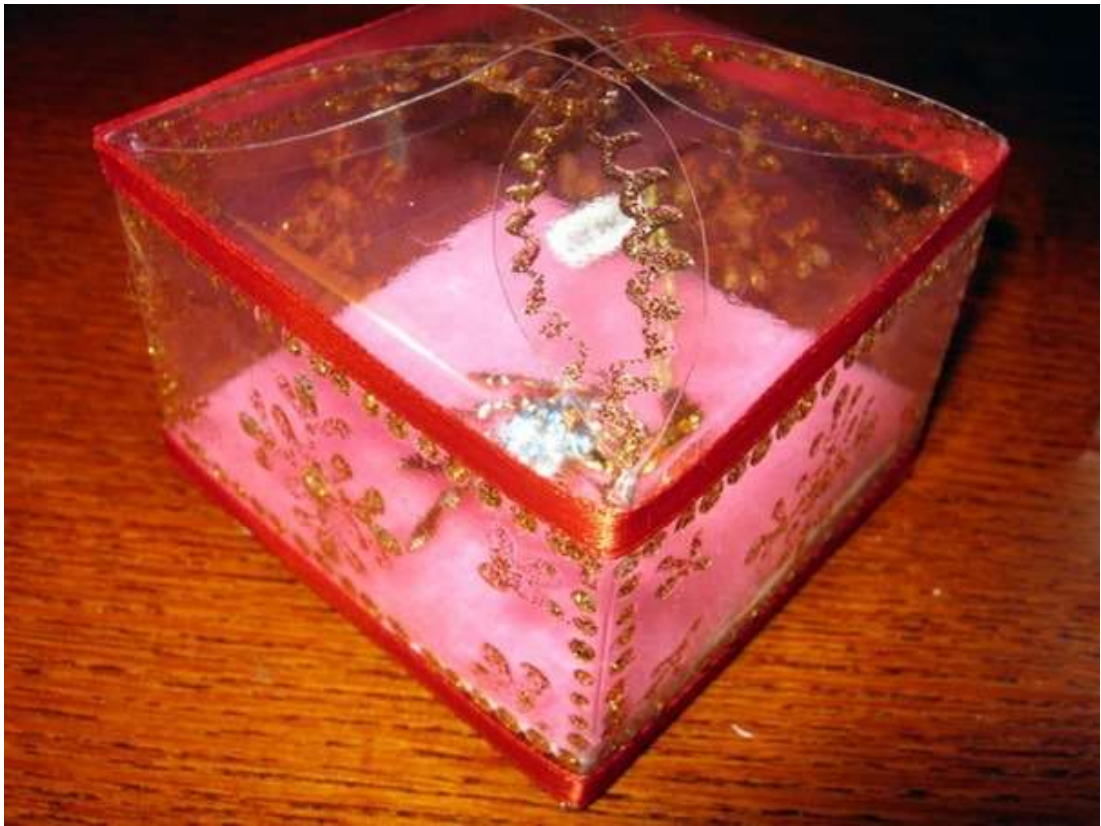
Додаток А

Критерії оцінювання нецензової освіти

Нецензова освіта – спеціальна освіта, що забезпечує учням адекватну пізнавальним можливостям загальноосвітню підготовку, корекційну допомогу та підтримку, професійно-трудове навчання. Досягнення цих завдань можливе на основі реалізації базового та корекційного компонентів навчального плану та програм допоміжної школи. Рекомендується для дітей з розумовою відсталістю, із комбінованими порушеннями.

Рівень навчальних досягнень	Бал	Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I – елементарний (низький)	1	Учень виділяє (називає) об'єкт вивчення та деякі його елементи. Розуміє звернене до нього мовлення. Потребує посиленої допомоги вчителя
	2	Учень розрізняє об'єкт вивчення, має нечіткі уявлення про нього, виділяє його несуттєві елементи. Виявляє здатність елементарно висловлювати думку з певною допомогою вчителя
	3	Учень фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу. З допомогою вчителя виконує елементарні завдання
II – початковий (нижче середнього)	4	Учень з допомогою вчителя фрагментарно відтворює основний навчальний матеріал, виконує за зразком певну операцію, дію, виправляє помилки
	5	Учень фрагментарно відтворює навчальний матеріал. Правильно виконує завдання за допомогою вчителя, за зразком контролює власні дії, потребуючи стимулювання з боку вчителя
	6	Учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний виконувати завдання за зразком. За допомогою вчителя застосовує знання в добре знайомих ситуаціях. Частково контролює власні дії
III – середній	7	Учень правильно відтворює навчальний матеріал, але його відповідь неповна, знання недостатньо осмислені. Застосовує під керівництвом вчителя знання в знайомих ситуаціях. Контролює власні дії за інструкцією
	8	Учень розуміє навчальний матеріал, дає правильну відповідь. Застосовує знання в знайомих умовах. Контролює власні дії за інструкцією. Робить висновки з допомогою вчителя
	9	Учень розуміє навчальний матеріал, дає правильну, повну відповідь за змістом, здатний виконувати завдання, робити правильні висновки за допомогою вчителя. Застосовує знання у стандартних ситуаціях. Уміє контролювати власну діяльність
IV – достатній	10	Учень володіє вивченим навчальним матеріалом, уміє узагальнювати інформацію під керівництвом учителя, контролювати власну діяльність, виправляти помилки. Правильно і самостійно виконує завдання за зразком
	11	Учень має достатні знання в межах навчальної програми, застосовує їх у стандартних умовах. Контролює власну діяльність, виправляє помилки. Знаходить необхідну інформацію в підручнику і користується нею. Самостійно здійснює основні види навчальної діяльності
	12	Учень має міцні знання в межах вимог навчальної програми, використовує їх у стандартних та аналогічних ситуаціях. Уміє знаходити потрібну інформацію в підручниках, користуватися іншими доступними джерелами інформації. Здатний самостійно здійснювати всі види навчальної діяльності

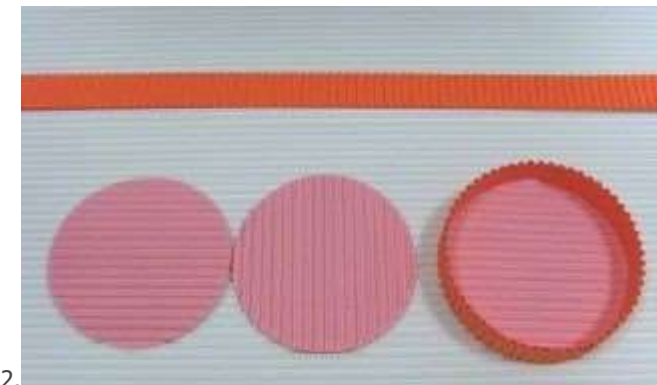
Коробочки з пластику

Майстер-клас по виготовленню шкатулки із пластику

8.

9.

10.

twasty room